

Sodobne ideje o rehabilitaciji obsojencev: razvoj, značilnosti in možnosti

Snežana Soković¹, Stanko Bejatović²

Rehabilitacija obsojencev znova postaja zelo pomembna, pravzaprav osrednja tema novih kaznovalnih strategij, ob dejstvu, da je koncept klasične rehabilitacije močno spremenjen. Glede na to, da so pri sodobnem snovanju kazenskega odzivanja na kriminaliteto ključne faze opuščanje rehabilitacijskega modela iz sedemdesetih let, sklicevanje na red in pravo tako kot v osemdesetih letih in vnovični vzpon kaznovalnega populizma iz devetdesetih let, je spremenjena rehabilitacija nepričakovana in kontradiktorna ter odpira številna vprašanja, ki so tako vsebinska kot praktična. Poleg klasičnega modela rehabilitacije so v prispevku predstavljene družbene okoliščine ponovnega uvajanja rehabilitacije v kaznovalne strategije, temeljne značilnosti novih modelov rehabilitacije ter težave v povezavi z njihovim izvajanjem, saj je rehabilitacija postala globalen trend. Poudarjena sta tesna povezava med novo rehabilitacijo in kaznovalno naravnanim sodobnim družbenim odzivanjem na kriminaliteto ter dvom o tem, ali se bo nov koncept rehabilitacije sploh obdržal. Zastavlja se tudi vprašanje, ali je nova rehabilitacija nujno povezana z današnjim kaznovalnim populizmom. Avtorja želita prispevati k razumevanju sodobne rehabilitacije in predstavljata možnosti za njen nadaljnji razvoj.

Ključne besede: nova penologija, kazenske sankcije, nova rehabilitacija, upravljanje tveganja, protektivni (zaščitni) model rehabilitacije, terapevtska jurisprudenca

UDK: 343.8(497.11)

1 Uvod

Družbeni odzivi na kriminaliteto se že od začetka osemdesetih let na globalni ravni močno spreminjajo. Sodobne modele obvladovanja kriminalitete označujeta politizacija hudodelstva in kaznovalni populizem, nenehno pa se krepijo tudi zahteve po učinkovitejši rabi zakona ter strožjem kaznovanju (Garland, 2001; Green, 2009; Meško, 2008), poudarja se pomen javne varnosti in znova postaja pomembnejše pričanje, da je zapiranje prestopnikov upravičeno. Kazenskopravno širjenje idej o preprečevanju kriminalitete in ohranjanju varnosti (Stojanović, 2011) spreminja kriminološka stališča o hudodelstvu v prepričanje, da je kriminaliteta normalen pojav, rutinska dejavnost, ki je neločljivo povezana s sodobno družbo, zato jo je treba nadzorovati, ne zatirati (Garland, 1996). Velika »vrnitev žrtve« v družbeno odzivanje na kriminaliteto je povzročila povečanje števila viktimoloških raziskav in širjenje pravnega ter drugih vrst varstva za žrtve kriminalitete (Šelih, 2012). »Uporaba žrtve« je postala del populističnega okrasja, ko se posamezne kriminalne dogodke v

družbi posplošuje in se jih nerealno predstavlja kot splošne družbene težave (Loader, 2006). Resnično stanje kriminalitete izkrivljajo miti, ki jih širijo sredstva javnega obveščanja, tako da so vzdušje negotovosti, ogorčenost in jeza javnosti zelo močni, izsledki strokovnih analiz o stanju kriminalitete in razumna človečnost pri oblikovanju formalnega odzivanja na kriminaliteto (Garland, 1996) pa so potisnjeni v ozadje. Tako stanje spremljajo tudi močno spremenjena dojemanja ideje o rehabilitaciji obsojenih oseb.

Opuščanje koncepta rehabilitacije v sedemdesetih letih je bilo zgodnja faza v spreminjanju kazenskega odzivanja na kriminaliteto, temu pa je v osemdesetih letih sledilo zaostrovanje kazenske politike s sklicevanjem na red, pravo in odgovornost. Tako je v devetdesetih letih in pozneje nastala ugodna podlaga za kaznovalni populizem, ki je še vedno prisoten (Loader, 2006). Nacionalni kazenskopravni sistemi, ki kot izjeme odstopajo od globalnih tokov in katerih kazenskopravni populizem se kaže v blažji obliki, so lokalno še ohranili koncept rehabilitacije (Flander in Meško, 2016; Pratt, 2008), drugod pa sta »vračanje« rehabilitacije v sodobne kaznovalne strategije in hkrati krepitev kaznovalnega populizma nenavadna in kontradiktorna kombinacija, zato ta pojav odpira številna vprašanja in narekuje novo razumevanje ideje rehabilitacije.

Različna regionalna razumevanja rehabilitacije in druge ideje v povezavi z nadzorovanjem kriminalitete sicer spremljajo sodobne globalne tokove, vendar te ideje niso dosle-

¹ Dr. Snežana Soković, profesorica za kazensko pravo in kriminologijo, Pravna fakulteta Univerze v Kragujevcu, Srbija. E-pošta: snezana@jura.kg.ac.rs.

² Dr. Stanko Bejatović, profesor za kazenskoprocesno pravo, Pravna fakulteta Univerze v Kragujevcu, Srbija. E-pošta: st.bejatovic@EUnet.rs.

dne in ne upoštevajo dejstva, da številne družbene okoliščine institucionalno in kulturološko niso združljive. Nacionalni sistemi nadzora nad kriminaliteto tako najpogosteje nastajajo s prevzemanjem idej, strategij in prakse iz angloameriškega pravnega prostora (Meško, 2008), kaznovalni populizem pa vstopa v nacionalne zakonodaje in prakso najprej kot znamenje globalnega trenda, nato pa se vedno bolj zaostčuje in dobiva aktivno obliko (Flander in Meško, 2013).

2 Razvoj koncepta rehabilitacije

Uresničevanje ideje o rehabilitaciji je, zgodovinsko gledano, potekalo postopoma, od kaznovalnega modela, ki temelji na delu, disciplini in moralni vzgoji, prek terapevtskega, ki je sprejel idejo »o obravnavanju« obsojenca, ker vidi delikt izključno kot posledico individualne patologije, do socialno-terapevtskega, ki dopolnjuje prejšnji model z operacionalizacijo prepričanja, da se je s humanimi vplivi tudi v zaporškem okolju mogoče naučiti življenja, ki je v skladu z zakoni (Rotman, 1995).

Nastanek ideje o resocializaciji je najprej spremljalo prepričanje, da je socialna rehabilitacija tudi duhovna rehabilitacija. Izvajanje povračilnih sankcij, ki temeljijo na disciplini in moralni vzgoji, bi moralo »rešiti« storilca kaznivega dejanja, kajti pri obravnavanju storilca naj bi uporabljali ukrepe, ki so bolj izraz usmiljenja kot pa organiziran družbeni odziv. Sčasoma se je duhovna razsežnost rehabilitacije izgubila in prevladala je utilitarna razsežnost. V posvetnih državah naj bi obsojenec postal – zaradi blaginje celotne družbe – ne le dobra oseba, temveč tudi dober državljan. Poudarek ni bil več na reševanju njegove duše, temveč na krepitvi njegovega značaja, njegovih delovnih in drugih sposobnosti in na koristnosti obsojenega posameznika, ki naj bi odslej spoštoval in podpiral splošne družbene vrednote. Pričakovali so, da bo rehabilitacija zmanjšala obseg kriminalitete, če pa se obsojenec po njej ne bi poboljšal, pa bi se vsaj zmanjšale škodljive posledice institucionalne osamitve (Raynor in Robinson, 2009).

Utilitaristični vidik rehabilitacije se je razvil v obdobju velike »socialne rekonstrukcije« družbe po drugi svetovni vojni. Javna podpora ideji rehabilitacije v tem času ni bila posledica njene empirično dokazane učinkovitosti, temveč družbenih sprememb, kulturoloških in ideoloških značilnosti časa. Pri spreminjanju prestopnika v odgovornega in koristnega člana skupnosti je bilo nujno tudi sodelovanje izvedencev (psihiatrov in psihologov) v kazenskem postopku, saj naj bi ti pomagali sodiču pri individualizaciji kazenskih sankcij in izbiri ustreznega obravnavanja. Utilitarna opredelitev rehabilitacije temelji na pozitivističnem mnenju, da je kriminaliteta posledica individualne patologije, zato je potreben rehabilitacijski

pristop v obliki individualne obravnave. Menili so, da je zaporena kazen nujna, ker zagotavlja pogoje za obravnavanje, dolžina kazni pa mora biti odvisna od individualno določene obravnavanja in je ni treba odrediti s sodno odločbo.

Kritika utilitarnega koncepta rehabilitacije, utemeljena na splošni kritiki utilitarnih pravnih teorij (Harris, 1997: 40), zastavlja vprašanja o učinkovitosti programa rehabilitacije in preveč širokih diskrecijskih okvirih modela obravnavanja obsojencev.

Raziskave o učinkovitosti rehabilitacije so v tem času najpomembnejši argument za preverjanje koncepta rehabilitacije, vendar te raziskave poročajo o zelo skromnih rezultatih. Posebno pomembna in znana sistemska evalvacijska metaštudija programov rehabilitacije za obdobje od leta 1945 do 1967 je raziskava Roberta Martinsona. Martinson (1972, v Mays in Winfree, 2002: 5) ugotavlja, da rehabilitacijski programi v glavnem ne zmanjšujejo povratništva, razen pri izjemno majhnem številu izjem. Po drugi strani poudarja, da rehabilitacija, ki temelji na ideologiji socialne blaginje, govori v korist kaznim z neopredeljenim časom trajanja, sodno odločanje o tem, kdo naj prestaja kazen v zaporu in koliko časa, pa zaradi uporabe »medicinskega modela« rehabilitacije omogoča široko presojo in prenaša odgovornost s sodnih organov na druge subjekte. Zaradi možnosti zlorab, nedoslednosti in arbitrarnosti pri odločanju so se oblikovale zahteve po prehodu z »modela blagostanja« na »pravosodni model«, rehabilitacija pa naj bi bila individualna pravica posameznega obsojenca. Poleg naštetega model obravnavanja implicira »bolezen«, obsojence dojema kot pasivne subjekte obravnavanja, in ker izhaja predvsem iz individualne patologije, ne upošteva dejavnikov socialnega okolja, ki vplivajo na kriminalno vedenje.

V sedemdesetih letih je rehabilitacijski model izgubil družbeno podporo, in to tako zaradi (z raziskavami dokazanega) dvoma o učinkovitosti izvajanih programov kakor tudi zaradi novih socialno-političnih gibanj. Za konservativna stališča je bila rehabilitacija nesprejemljiva, ker je preblaga do prestopnikov, bolj svobodomiselnost stran pa je videla težavo v preohlapno določenih pravnih okvirih oziroma v širokih diskrecijskih pooblastilih, ki jemljejo veljavo praksi. Novo dojetje storilcev kot socialno in moralno odgovornih oseb, ki so storile kazniva dejanja največkrat po lastni racionalni izbiri, in ne zaradi patologije, kot to »zahteva« ideja o obravnavanju storilcev, implicira tudi racionalni odgovor na kriminaliteto, odgovor, ki temelji na pravu. Pravni model v nasprotju s tretmajskim modelom razume rehabilitacijo kot kazen ali pa jo opredeljuje kot posebno pravico. Rehabilitacija »kot del kazni« zahteva rehabilitacijsko obravnavanje, ki je sorazmerno teži kaznivega dejanja, medtem ko je rehabilitacija kot pravica

obsojencev pravica, ki se jo uveljavlja po »svobodni dispoziciji« (Mays in Winfree, 2002: 50).

Zaostrovanje kazenske politike, sklicevanje na red in zakon ter vedno močnejši kazenski populizem so v nadaljnjih desetletjih obdržali rehabilitacijo v kaznovalnih okvirih. To je obdobje, ko je ideja o rehabilitaciji skoraj zamrla.

Do ponovnega oživljanja ideje o rehabilitaciji obsojencev (Lewis, 2005; Robinson, 2008) in hkrati do krepitve kazenskega populizma je prišlo nepričakovano in značilnosti tega vzdušja se jasno pokažejo šele v okvirih globalnih družbeno-gospodarskih in kulturoloških gibanj.

Do devetdesetih let prejšnjega stoletja je ideja o rehabilitaciji obsojencev v posameznih regijah okvirno in z zamudo sledila globalnim tokovom. Čeprav je v tem obdobju normativno prevladovala ideja o prevzgoji oziroma resocializaciji obsojencev kot namenu kaznovanja (Milutinović, 1992: 287), je na splošno opaziti veliko nedoslednosti v razumevanju pojmov, kot so poboljšanje, resocializacija, prevzgoja, rehabilitacija, obravnavanje (tretma) in socialno prilagajanje (Atanacković, 1988: 134). Resocializacija je sicer normativno sprejet terapevtski koncept, vendar temeljne ideje glede sistema kazenskih sankcij niso med seboj usklajene, med splošnimi načeli in mehanizmi odgovornosti pa so notranja nasprotja (Bavcon, 1960; Pihler, 1974). Strokovnjaki se z vsebino rehabilitacijskih programov ukvarjajo le izjemoma (Vodopivec, 1974), dejanske okoliščine pa resocializacijo omejujejo v glavnem na zaželeni cilj, ki bi bil praktično uresničljiv v boljših razmerah. Dvom o resocializaciji kot terapevtskem konceptu rehabilitacije se je na regionalni ravni pokazal šele ob koncu devetdesetih let in pozneje, ko se je v novih kazenskih zakonodajah tudi formalno opuščal izraz resocializacija, namen izvrševanja kazni pa je bil opredeljen kot usposabljanje za življenje v skladu z zakonom in družbenimi pravili (Damjanović, Jandrić in Doležal, 2002) ter kot sprejemanje družbeno sprejemljivih vrednot zaradi lažjega vključevanja v življenje po prestani kazni zapora (Zakon o izvršenju krivičnih sankcij [ZIKS], 2005).

3 Konceptualno-teoretična in praktična podlaga za novo legitimnost rehabilitacije

Na spremembe razumevanja in sprejemanje ideje rehabilitacije obsojencev so vplivali izidi empiričnih raziskav pa tudi aktualna družbena in kulturološka gibanja. Nekajdesetletno stalno dajanje prednosti tržni ekonomiji pred socialno politiko je ustvarilo družbo tveganja in vneslo vanjo vzdušje stalne negotovosti. Države, ki so se nekoč trudile, da bi svojim državljanom zagotavljale varnost, so v novih okoliščinah začele usmerjati notranjo politiko na nadzor negotovosti in tvega-

nja (Gidens, 2007: 231). Druženo odzivanje na kriminaliteto je postopoma začelo izgubljati vlogo tradicionalne socialne prevencije (Jere, Meško in Kanduč, 2011) ter se usmerjati k »varnosti sošeske«, uvajalo pa se je javno-zasebno partnerstvo (Pease, 1997: 981). Družbeni odziv temelji na ukrepih in tehnikah, katerih uvajanje in uporaba sta razmeroma preprosta, ti ukrepi pa na državljane učinkujejo pomirjevalno ter ustvarjajo vtis, da se proti kriminaliteti odločno ukrepa. Čeprav ukrepi ne rešujejo vsebinskih vzrokov kriminalitete, kot so revščina, neenakost in nezaposlenost, jim ne gre opretekati določenih pozitivnih učinkov, vendar je njihov uspeh kratkoročen, usmerjen k posameznim slojem prebivalstva in kot tak pogosto deluje tako, da samo seli prestopništvo z enega območja na drugo. Strateško nadzorovanje kriminalitete se v praksi najpogosteje izvaja kot situacijska prevencija (Clarke, 1980); uporabljajo se strategije odpravljanja tveganj in strategije upravljanja tveganj (Williams, 2008: 592). Situacijska prevencija se ne ukvarja s storilčevo nagnjenostjo h kriminalnemu vedenju in z motivi storilcev, temveč jih razume kot realno danost. Usmerjena je na »kriminalno situacijo«, njen namen pa je odpraviti, nevtralizirati ali spremeniti dejavnike, ki storilcu omogočajo, da uresniči svojo odločitev za kaznivo dejanje ali pa vsaj onemogoči skupni učinek teh dejavnikov, ki motiviranemu storilcu močno olajšujejo storitev kaznivih dejanj v prihodnje.

Strategija odpravljanja tveganja zaporno kazen razume kot samoumevno, ravno tako tudi elektronski nadzor nad storilci, uporabo zdravil pri nadzorovanju vedenja in podobno. Zagovarja strogo ravnanje z obsojenci in disciplino ter mnenje, da »storilci morajo dobiti, kar si zaslužijo«. Strategija upravljanja tveganj in njihovega zmanjševanja je oblika preventivnega delovanja, ki državljanom nalaga odgovornost za lastno varnost in varnost lastnega imetja. Nadzorovanje gibanja in uporaba različnih programov, ki podpirajo sprejemljivo vedenje, kar zadeva varnost, naj bi zmanjšala tveganje za viktimizacijo. Nadzorovanje vedenja ne ocenjuje moralno-etičnega vidika vedenja – dovoljeno je vsako vedenje, da le ustreza varnostnim standardom (Williams, 2008: 595).

Na globalni ravni sta za sodobno kazensko politiko značilna kaznovalni populizem in bipolarnost z negativnimi globalnimi posledicami. Velikega povečanja števila obsojencev na zaporno kazen, kar je najznačilnejša posledica nove populistične kaznovalne prakse pri nadzorovanju kriminalitete, ni mogoče utemeljiti le s povečevanjem kriminalitete. Bipolarna kazenska politika pomeni tako strožje kaznovanje težjih kaznivih dejanj kot tudi širšo uporabo alternativnih kazni za storilce lažjih kaznivih dejanj, vendar pa ta politika dolgoročno ne zmanjšuje povratništva niti ne razbremenjuje zaporskih zmogljivosti. Alternativni ukrepi in programi so v praksi najpogosteje nadomestilo za druge kazni ali pa jih

izvajajo v smislu splošno prevladujoče povračilno-kaznovane ideje (Worall, 1997: 98), medtem ko izvajanje neinstitucionalnih ukrepov spremlja »učinek širjenja mreže« (Mays in Winfree, 2002), kar pomeni, da je več državljanov vključenih v neko obliko družbenega nadzorstva, kot če ne bi bili uporabljeni alternativni programi. Udejanjanje kulture nadzorstva dopolnjuje tudi fenomen podaljšane formalnega nadzorstva. Zaradi resnične ali namišljene nevarnosti je nadzorovanje skorajda vseh javnih zaprtih prostorov, pa tudi številnih odprtih prostorov, že običajna praksa (Farrell, Hayward in Young, 2008), sčasoma pa ta oblika nadzorstva postaja poseben sistem, industrijski kompleks, ki se ohranja z obstojem in krepitvijo te iste negotovosti, ki bi jo bilo treba zmanjšati. Z rabo novih tehničnih sredstev za blažitev posledic splošne nevarnosti se sistem formalnega družbenega nadzorstva širi tudi na druga protidružbena vedenja, ki niso opredeljena kot kazniva dejanja (Pratt, 2007: 118). Odgovornost za prekrške, ki jih pogosto zagovarjajo kot zeleno obliko dekriminilizacije, ki naj bi onemogočala populistično hiperkriminalizacijo, tudi že dobiva kaznovalni značaj, ker je kaznovanje prekrškov učinkovitejše, in to tako glede izvajanja kot v smislu polnjenja državnega proračuna (Flander in Meško, 2013).

Na kaznovalnem področju nadzorstva nad kriminaliteto nastaja nova penologija kot posledica medsebojnih vplivov med pravom in ekonomijo (Feeley in Simon, 1992). Nova penologija finančne in kvantitativne učinke kriminalitete razume kot primarne oziroma zagovarja mnenje, da naj bodo stroški za vzdrževanje nadzornega sistema nad skupinami tveganih prestopnikov minimalni. Naloga nove penologije je, da upravlja kriminaliteto, ne da rehabilitira storilce. Bistvena značilnost nove penologije je, da uporablja metodo ocenjevanja tveganja nadaljnega vedenja storilcev kaznivih dejanj in na podlagi tega določa njihovo vključevanje v določen program obravnavanja. Sprejetost in priljubljenost novih penoloških programov temelji na dejstvu, da je njihove cilje lažje ovrednotiti (evalvirati) in jih predstaviti, kakor tudi na dejstvu, da delavcem v praksi daje jasne in dejanske pravice pri izvajanju uradne kriminalitetne politike znotraj razpoložljivih sredstev, kar se v celoti sklada z vsesplošnim populističnim nadzorovanjem kriminalitete.

4 Značilnosti nove rehabilitacije

Glede na značilnosti sodobnega družbenega odzivanja na kriminaliteto in idejo nove penologije je jasno, da je vračanje rehabilitacije v središče sodobnih penalnih strategij izredno pomembno, čeprav se nova rehabilitacija zelo razlikuje od klasične. Najvidnejše značilnosti sodobne rehabilitacije so: racionalni utilitarizem kot konceptualno-teoretična osnova, upravljanje tveganj kot vsebina, poudarjanje ekspresivne

funkcije pred instrumentalno pa tudi nove organizacijske oblike (Robinson, 2008).

Legitimnost nove rehabilitacije temelji na korektivnih programih, v glavnem kognitivno-behaviorističnih, za katere je praksa pokazala, da zmanjšujejo povratništvo (Wormith et al., 2007). Taka rehabilitacija koristi celotni družbi, ocena koristnih učinkov rehabilitacijskih programov pa je racionalna, ne idealistična. Rehabilitacijski programi so dobri, ker znižujejo povratništvo, v družbo in med ljudi pa vnašajo občutek varnosti in produktivnost. Utilitarni cilji nove rehabilitacije niso usmerjeni k storilcem kaznivih dejanj, temveč v skupnost in k morebitnim žrtvam. Rehabilitacijo upravičujejo rezultati, kot so višja stopnja varnosti v družbi in manjše tveganje za nova kazniva dejanja.

Temelj sodobnih rehabilitacijskih programov je načelo tveganja in upravljanja tveganj (Cullen, 2012). Obravnavanje prestopnikov ni več pomembno, prednost ima menedžment prestopniške populacije, družbeni odziv na kriminaliteto pa dobiva obliko »novega družbenega menedžmenta«, katerega namen je zmanjševati tveganje za kriminalno vedenje (Robinson, 1999). Družbeni menedžment se ne ukvarja s posameznikom, temveč s skupino storilcev kaznivih dejanj, vrstami kriminalnega vedenja in njegovim obsegom. Tu pa nastopi tudi nova rehabilitacija, ki se obrobno ukvarja z diagnosticiranjem in obravnavanjem posameznega storilca kaznivega dejanja, predvsem pa z identificiranjem, klasificiranjem in upravljanjem skupin storilcev, ki jih razvršča glede na stopnjo njihovega tveganega vedenja v normiranem (pravnem) redu.

Nova rehabilitacija ni instrumentalna in njena naloga ni poboljšati storilca kaznivega dejanja. Njena vloga je predvsem ekspresivna, in sicer v smislu, da je njen pogled na kaznivo dejanje in storilca razumski, njen namen je ohraniti integriteto sistema družbenega nadzorstva, ne vključuje pa dodatnih zunanjih družbenih ciljev, kot sta npr. odpraviti kriminaliteto in socialno reintegrirati storilca (Robinson, 1999).

V organizacijsko-finančnem smislu so za novo rehabilitacijo značilni javno-zasebno partnerstvo pri vzdrževanju varnosti (Tičar in Meško, 2014), privatizacija ter ideja »plačevanja po rezultatih« (Cavadino, Dignan in Mair, 2013: 156; Franko Aas, 2013: 155).

5 Sodobni modeli rehabilitacije

Različni modeli rehabilitacije uporabljajo različne prije-me in sprožajo različna razmišljanja o sodobni rehabilitaciji. Nekateri modeli, po pričakovanju, popolnoma zrcalijo so-

dobni koncept formalnega družbenega odzivanja, medtem ko drugi od tega zelo odstopajo in so kritični do prevladujočih tokov.

5.1 Preventivni model

Najpomembnejši in najznačilnejši sodobni model rehabilitacije obsojencev je model tveganja in potreb, t. i. model RNR (angl. *Risk/Need/Responsivity*), ki je nastal v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja (Andrews, Bonta in Hoge, 1990: 19), v praksi pa se uporablja že dlje kot dve desetletji in ima lastnosti »nove rehabilitacije«. Model RNR dejansko ni teoretični model rehabilitacijske intervencije, temveč je sistem načel učinkovite korektivne intervencije, ki uporablja mnogo različnih terapevtskih programov. Teoretično-kriminološko izhaja iz stališča, da je kriminalno vedenje posledica več dejavnikov, izhaja pa tudi iz psiholoških teorij o protidružbenem vedenju (Andrews in Bonta, 2010: 79). Model postavlja na prvo mesto načelo tveganja (opozarja na kategorije storilcev, ki jih je treba obravnavati), načelo kriminogenih potreb (kaže, na kaj usmeriti obravnavanje) in načelo responzivnosti (opozarja na ustrezen način obravnavanja). Na istih načelih so se za predvidevanje kriminalnega vedenja in klasifikacijo obsojencev razvila in izpopolnjevala posebna orodja ocene tveganja. Zadnja, četrta generacija teh orodij, povezuje oceno tveganja in odločanje o obravnavanju obsojenca v skladu z njegovim statusom (Andrews in Bonta, 2010: 317).

Načelo tveganja temelji na prepričanju, da je kriminalno vedenje mogoče predvideti in da raven tveganja določa tako potrebo po obravnavanju storilca kot raven obravnave (Andrews in Bonta, 2010: 47). To načelo namesto nestrukturirane klinične ocene uporablja orodja za oceno tveganja, ker so učinkovitejša in natančnejša pri prepoznavanju visoko tveganih storilcev, ki jih je treba obravnavati korektivno (poboljšati).

Načelo kriminogenih potreb opozarja na empirično potrjene spremenljive dejavnike tveganja, katerih spreminjanje je povezano s spremembo verjetnosti povratka. Najpomembnejše kriminogene potrebe storilca oziroma dejavniki tveganja so razvrščeni v osem kategorij (angl. *Central Eight*), medtem ko so nekriminogene potrebe, prav tako dinamične in spremenljive, zaradi empirično potrjene slabe povezave s povratkom samo sekundarno pomembne. Pomoč obsojencu, da bi se počutil bolje, je zaželena in upravičena, če upoštevamo človeško plat in potrebo po motivaciji, vendar ne bo nujno pripeljala do znižanja povratništva. Odzivanje na kriminaliteto v najširšem smislu zajema programe, ki temeljijo na kognitivnih teorijah, vedenjskih teorijah in teorijah socialnega učenja, specialno odzivanje na kriminaliteto pa izbere konkreten program v skladu z lastnostmi storilca in njegovimi zmožnostmi za učenje.

Metaanalize potrjujejo uspešnost rehabilitacijskih programov RNR pri zniževanju povratništva in tudi vrednost njihovih orodij pri napovedovanju ocene tveganja (Andrews in Bonta, 2010: 65).

5.2 Protektivni (varovalni) model

Modelom za rehabilitacijo obsojencev, ki temeljijo na oceni tveganja, očitajo, da se kvarjajo predvsem z dejavniki tveganja in potrebami skupnosti po preprečevanju povratništva, zanemarjajo pa tiste potrebe obsojencev, katerih zadovoljevanje bi jim omogočilo funkcionalno družbeno življenje (Ward in Brown, 2004). Zato kritiki namesto preventivnih modelov »rehabilitacije obsojencev v korist skupnosti« predlagajo varovalne modele »rehabilitacije samega obsojenca«, tako da skupnost namesto nekdanjega obsojenca s potisnjenimi kriminogenimi potrebami po njegovi rehabilitaciji dobi osebo z okrepljenimi zmožnostmi za ponovno vključitev v družbo, torej prosocialno usmerjeno osebo.

Protektivni rehabilitacijski model, t. i. »model dobrega življenja« (angl. *Good Life Model*, GLM), je teoretični okvir za različne programe obravnavanja in je zasnovan na pozitivni kriminologiji (Ronel in Elisha, 2011) ter kriminološkem razumevanju dejavnikov, ki vplivajo tako, da posameznik preneha kriminalno vedenje (Maruna, 2001; Ward in Maruna, 2007). Ta model močno odstopa od sodobnega aktuarialno-menedžerskega nadzora kriminalitete in je v določenem smislu nasprotje modelu ocene tveganja.

Izraz »dobro življenje« označuje način življenja, ko lahko posameznik družbeno sprejemljivo zadovolji svoje temeljne potrebe (fizične, socialne in psihološke). Ta način življenja krepi sposobnosti obsojenca, da izboljša kakovost svojega življenja, zmanjšuje verjetnost povratništva in omogoča, da se življenjski stil posameznika spremeni iz antisocialnega v prosocialnega. Temeljni izziv protektivnega modela rehabilitacije je, da kot model terciarne prevencije na poseben način vključuje tudi elemente socialne prevencije, ki ima sicer najpogosteje značaj primarne prevencije.

Zagovorniki tega modela na podlagi številnih psiholoških, socioloških, bioloških in antropoloških raziskav ugotavljajo temeljne in univerzalne dobrine v človekovem življenju (»primarne dobrine«). Te dobrine omogočajo prosocialno vedenje in bi morale biti dostopne vsem ljudem. Življenjski slog in osebne vrednostne opredelitve določajo prednosti in individualizirajo vsebino dobrega življenja. Udejanjanje temeljnih dobrin poteka prek sekundarnih ali instrumentalnih dobrin, ki so dostopne v medosebnih odnosih z drugimi (npr. šolanje zagotavlja potrebno znanje). Življenjske težave prestopnika pa tudi težave glede načrtovanja življenja v prihodnosti

so v bistvu: pomanjkanje možnosti (internih ali eksternih) za pridobivanje temeljnih dobrin, premalo dobrin je mogoče uresničevati, uporabljena in razpoložljiva sredstva za udejanjenje dobrin so neustrezna, ni možnosti za ohranjanje soodvisnosti primarnih dobrin zaradi nasprotij med dobrinami in pomanjkanjem hierarhične jasnosti itd. Rehabilitacija bi morala opredeliti stvarne ovire (dejavnike tveganja), zagotavljati razumne in individualizirane možnosti za dobro življenje, še zlasti pa krepiti potrebne sposobnosti prestopnika za njihovo uresničevanje. Konkretno obravnavanje storilca je usmerjeno pozitivno, potrebna pa je celostna obnova, v nasprotju z modelom ocene tveganja, ki se ukvarja izključno z odpravljanjem dejavnikov tveganja ali njihovim upravljanjem (Ward in Brown, 2004). Empirična podpora modelu dobrega življenja so v glavnem študije primerov in manjše število empiričnih študij (Looman in Abracen, 2013).

Primerjava med preventivnim modelom oziroma modelom ocene tveganja in varovalnim modelom, modelom dobrega življenja, ne pokaže jasne prednosti katerega od teh modelov. Modela GLM še niso ovrednotili z natančnimi dolgoročnimi raziskavami in na splošno še ni empirično tako podprt kot model RNR, vendar empirični podatki, ki so na voljo, kažejo, da programi GLM naučijo obsojenca bolje razumeti lastne pozitivne strani in pozitivne strani svoje prihodnosti, medtem ko modeli RNR prispevajo k boljšemu razumevanju lastnega kriminalnega vedenja. Izredno različna terminologija teh dveh modelov je posledica velikih vsebinskih razlik med njima, vendar pa se oba modela v bistvu inverzivno prekrivata, primarne dobrine modela dobrega življenja pa so inverzivna postavka dejavnikom tveganja modela RNR (angl. *Central Eight*). Model RNR temelji na kognitivno-vedenjskem pristopu in je v ekonomsko-organizacijskem smislu zastavljen natančno, poudarjena usmeritev modela GLM k humanizmu pa zapostavlja menedžersko razsežnost in manj natančno opredeljuje njene segmente (Looman in Abracen, 2013).

5.3 Modeli terapevtskega prava (jurisprudence)

Sodobna kritika modelov RNR in GLM se opira na dejstvo, da je rehabilitacija po teh modelih izključno klinično-psihološka, nobeden od njiju pa ne upošteva dejstva, da rehabilitacija poteka znotraj kazenskopravnega sistema (Birgden, 2008). Torej, čutiti je pomanjkanje opredelitev pravnega okvira, ki bi dopolnjeval klinično-psihološko razumevanje rehabilitacije obsojencev (Birgden, 2004). Za sodobno rehabilitacijo obsojencev je v tem smislu pomemben tudi koncept terapevtske jurisprudence (Wexler, 2014).

Pri terapevtski jurisprudence gre za terapevtski vidik uporabe prava, ki preučuje učinke pravnih norm na čustva,

vedenje in mentalno zdravje ljudi. Tradicionalno je za normativni vidik značilen strogi formalizem, mehanska pravilnost pri rabi norm, ki zanemarja stvarne posledice rabe prava. S spoznanji drugih znanosti, predvsem psihologije, psihiatrije, kriminologije, filozofije in socialne medicine, pa koncept terapevtske jurisprudence pokaže, kako lahko pravo dopolnjuje svoje formalno-pravne okvire s terapevtskimi vplivi in prispeva tako k dobrobiti obravnavanega posameznika kakor tudi vse skupnosti (Birgden, 2004).

Z vidika terapevtske jurisprudence rehabilitacija obsojencev omogoča ravnotežje med pravnimi in terapevtskimi načeli ter klinično-psihološkemu vidiku rehabilitacije dodaja dopolnjujoč pravni okvir. Učinkovita rehabilitacija s terapevtsko jurisprudence temelji na ravnovesju med pravicami skupnosti in pravicami obsojencev. Pravica skupnosti do zaščite pred bodočimi oškodovanji se pri tem uresničuje z menedžmentom tveganja za povratek obsojencev po načelih modela RNR, terapevtski vidik pravic obsojencev pa se uresničuje z uporabo obravnavanja po modelu GLM (Birgden, 2008).

Poudarjanje pravic obsojencev kot enakovrednih pravicam skupnosti zahteva tudi (ponovno) opredelitev pravice do rehabilitacije. Pravice obsojencev do rehabilitacije pa obvezujejo državo, da zagotovi potrebne službe, ki bodo pomagale, da bodo imeli obsojenci dejansko možnost za prosocialno organizirano življenje in da se ne bodo odločali za kazniva dejanja (Raynor in Robinson, 2009; Ward, 2009).

6 Kje smo mi?

Po veljavnem pravu se terapevtski model rehabilitacije v Srbiji spreminja in usmerja k novi penologiji in menedžmentu tveganja. Prve izkušnje s praktično uporabo ocene tveganja so že tu, saj je ta normativno že uveljavljena kot sistemsko penološko načelo.

Srbski Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (Zakon o izvrševanju krivičnih sankcij [ZIKS-1], 2014) uvaja oceno tveganja v izvrševanje zaporne kazni kot zakonsko kategorijo. Pravilnik o obravnavanju, programu ravnanja, razvrščanju in naknadnem razvrščanju obsojencev (Pravilnik o tretmanu, programu postopanja, razvrščanju in naknadnem razvrščanju osuđenih lica, 2015) predvideva individualno prilagajanje obravnavanja obsojeni osebi, tako da se določi program ravnanja z obsojencem na podlagi ocene tveganja, obsojenčevih zmožnosti in glede na njegove potrebe. Obsojenca se z uporabo zelo natančnih vprašalnikov ocenjuje med prebivanjem v sprejemnem oddelku. Tveganje je lahko ocenjeno kot majhno, srednje ali veliko, zmožnosti obsojenca za spreminjanje pa kot ohranjene, delno ohranjene in bistveno zmanjšane. Ocene ka-

tegorij tveganja in kategorij zmožnosti za spreminjanje dejansko določajo nadaljnji potek bivanja obsojenca v zavodu. Od kategorije, v katero je obsojenec uvrščen na podlagi ocene, sta odvisna njegova nadaljnja razvrstitev in prerazporeditev, pa tudi možnosti za razširjene pravice, njihov obseg ter ugodnosti, ki jih pridobi na podlagi primernega vedenja.

Odločitev o pogojnem odpustu je odvisna od ocene tveganja, pa tudi Zakonik o kazenskem postopku (Zakon o krivičnem postopku [ZKP], 2014) zahteva od sveta, ki odloča o prošnji za pogojni odpust, da posebej upošteva »oceno tveganja za obsojenca«. S tveganji in potrebami obsojencev se ukvarja tudi Zakon o pogojni obsodbi pri izvrševanju zunajzakonskih sankcij in ukrepov (Zakon o probaciji u izvršenju vanzavodskih sankcija i mera [ZoP], 2014), ki od svetovalca zahteva, da za supervizijo pogojnega odpusta pripravi poseben program nadzora, ki med drugim temelji tudi na »ugotavljanju kriminogenih tveganj in potreb« pogojno obsojene osebe.

V Srbiji za zdaj še nimamo podatkov o izkušnjah uporabe sistema ocenjevanja tveganja, da bi na podlagi teh določali programe ravnanja z obsojenci in jih razvrščali med prestajanjem zaporne kazni, vendar pa pregled sodne prakse glede odločanja o pogojnem odpustu, ki temelji na oceni tveganja, kaže, da je koncept ocene tveganja domačim sodiščem tuj in nejasen (Alimpić, 2015; Damjanović, 2015). Sodišča težko sprejemajo dejstvo, da je samo količina tveganja, na podlagi katere poteka razvrščanje obsojencev v določeno tvegano skupino, zadostna podlaga za individualno odločitev, ker ne nazadnje tudi vsaka kategorija pri oceni upošteva določen razpon točk. Posebna težava so srednja stopnja tveganja in posledice, ki iz nje izhajajo, saj sodiščem ni jasno, ali je to količina tveganja, ki izključuje ali ne izključuje pogojnega odpusta. Nesprejemljivo je tudi to, da ima kategoriziranje srednjega tveganja enake posledice za vse obsojence v tej kategoriji (Alimpić, 2015; Damjanović, 2015). Sodišča še zlasti ne razumejo, kako je ocena tveganja, ki jo zahteva ZKP (2014) kot podlago za odločanje o pogojnem odpustu, povezana s statistično oceno tveganja iz Vprašalnika o oceni tveganja, ki jo navaja Pravilnik o obravnavanju, programu ravnanja, razvrščanju in naknadnem razvrščanju obsojencev (Pravilnik o tretmanu, programu postopanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, 2015) in ki se posreduje sodiščem v poročilih o obsojenčevem vedenju med prestajanjem zaporne kazni (Alimpić, 2015).

Nadaljnje analiziranje navedenih pravnih aktov niti ni potrebno, da bi ugotovili zapoznelo, vendar precej zvesto sledenje globalnim tokovom, kar samo po sebi ni slabo. Zelo očitno pa je, da je potreben bolj organiziran in sodobneje urejen kaznovalni sistem, zlasti če pomislimo na prenaseljenost zaporov in visoko stopnjo povratništva. Vemo pa tudi, da zaporški sistem

v Srbiji ni enak zaporškemu sistemu v ZDA – niti glede kakovosti niti glede števila obsojencev. Stanje in struktura kriminalitete se v obeh državah močno razlikujeta, prav tako pa tudi značilnosti zaporске populacije. Kazenskopravna sistema obeh držav, zlasti sistema odmere in izrekanja kazni, sta prav tako zelo različna. Srbija s kvoto 148 obsojenih in ZDA s kvoto 698 obsojenih (Walmsley, 2015) nimata enakih potreb po »menedžmentu obsojencev«. Poleg tega je domače kazensko pravo, četudi pod vplivom populizma, večinoma bolj korektivno in rehabilitativno kot pa retributivno (Breneselović, 2011).

7 Zaključek

Nova rehabilitacija se zelo razlikuje od klasične. Njene najizrazitejše značilnosti so racionalni utilitarizem kot konceptualno-teoretična osnova, upravljanje tveganj kot bistvo rehabilitacije, poudarjena ekspresivna funkcija v primerjavi z instrumentalno in nove organizacijske oblike. Mehanizma obnove ideje o rehabilitaciji pa tudi značilnosti nove rehabilitacije ni mogoče jasno prepoznati, če ne razumemo sodobnih globalnih socialno-ekonomskih in kulturoloških gibanj ter njihovega vpliva na sistem nadzorovanja kriminalitete. To je še zlasti pomembno zato, ker sodobne globalistične ideje o rehabilitaciji obsojencev ter nadzoru nad kriminaliteto nasploh prihajajo večinoma iz angloameriškega pravnega in socialno-kulturnega prostora, zato kritično izvajanje rehabilitacije zahteva poznavanje in razumevanje razvojnega procesa na tem geografskem območju.

Širše gledano sedanje vračanje rehabilitacije v nove kaznovalne strategije ni nepričakovano in kontradiktorno. Vključevanje v sodobne, pretežno kaznovально-populistične strategije nadzora nad kriminaliteto daje novi rehabilitaciji veljavo v konceptualno-teoretičnem smislu. Priljubljenost novih programov podpira novo rehabilitacijo in jo kaže kot praktično sprejemljivo, ker temelji na ekonomski koristi in na dejstvu, da je cilje teh programov lažje predstaviti in ovrednotiti.

Kaznoválnost sodobnega družbenega odzivanja na kriminaliteto zastavlja vprašanje, ali je novo rehabilitacijo mogoče enačiti s sodobnim kaznoválnim populizmom. Javna podpora je najpomembnejši dejavnik kaznoválne kazenske politike, saj omogoča ustrezne politične odločitve, na podlagi katerih se materializirajo kazenska populistična stališča in oblikujejo konkretni ukrepi kazenskopravnega odzivanja na kriminaliteto (Kury in Shea, 2011: 13). Ukrepi kaznoválnega populizma zahtevajo veliko finančnih sredstev, in če se pokaže, da velika vlaganja ne prinesejo pričakovanih rezultatov ter morajo stroške kaznoválnega populizma plačevati navadni državljani – ko se nenehno zmanjšujejo sredstva za šole, bolnišnice in podobno, ker se vlaga v zapore –, javna podpora populistič-

nim ukrepom in politična volja znatno upadeta (Pratt, 2007: 151). Zastavlja se vprašanje, ali upadanje javne podpore kaznovalnemu populizmu lahko povzroči tudi manjši obseg nove rehabilitacije.

Ohranitev rehabilitacije in spremembe osnovnega koncepta rehabilitacije so bile vedno odvisne od podpore javnosti ter učinkovitosti dejanskih rehabilitacijskih programov. Za nadaljnjo javno podporo rehabilitaciji je pomembno dokazano dejstvo, da zapiranje prestopnikov ni učinkovito in da zapor ne spreminja njihovega vedenja, temveč nasprotno, zelo negativno vpliva nanje, povečuje povratništvo in izčrpa socialne, čustvene in gospodarske vire skupnosti. Pomembno je tudi, da so sodobne tehnike rehabilitacije in upravljanja zaporske populacije zelo spremenjene, profesionalizirane in vsebinsko dopolnjene. Aktualni modeli rehabilitacije, kombiniranje modelov tveganja in potreb, modela dobrega življenja, rehabilitacije v smislu terapevtske jurisprudenc, poudarjena potreba po konceptualnem in vsebinskem ponovnem opredeljevanju pravice do rehabilitacije kažejo na trdoživost ideje o rehabilitaciji ter govorijo v prid možnostim za njen nadaljnji razvoj in za preseganje sedanjega kaznovalnega okvira. Dokazano je, da so korektivni programi učinkoviti in so lahko po rezultatih pa tudi glede organizacijskih in finančnih okvirov podlaga za novo legitimnost in nove spremembe.

Ideja o novi resocializaciji kot globalnem penološkem toku odpira v nacionalnih sistemih izvrševanja kazenskih sankcij nova vprašanja, ki so še zlasti pomembna za države na prehodu, saj je tranzicija v bistvu sredstvo globalizacije tako kapitala kot tudi vseh spremljevalnih družbenih dogajanj. Globalni gospodarski in družbeni vplivi prihajajo k nam z angloameriškega območja, države na prehodu pa niso niti geografsko niti kulturološko na istem prostoru, zato je izvajanje globalnih trendov v tranzicijskih državah zapleteno in je treba sprejete trende močno prilagajati ter jih socialno in kulturno ovrednotiti. Na žalost pa takega preiščenega in prilagojenega izvajanja v tranzicijskih državah ni. Pod pritiskom resničnih potreb po spremembi in izpopolnjevanju kaznovalnih sistemov v nestabilnih tranzicijskih okoliščinah lahko ravno države na prehodu zaidejo v spiralo medijske in politične manipulacije ter vsiljenega napačnega razumevanja in nekritičnega sprejemanja rešitev. Reforme, s katerimi sprejemamo globalne trende, niso ali pa so le deloma posledica notranjih potreb nacionalnega sistema. Večinoma so odraz predstave, kakšen naj bi bil sodobni sistem. Prve izkušnje praktične uporabe normativno implementirane kvantitativne ocene tveganja kot sistema penološkega principa v kazensko-pravnem sistemu Srbije kažejo, da bi se (velika) pričakovanja lahko sprevrgla v (velika) razočaranja.

Literatura

- Alimpić, M. (2015). Uslovni otpust u praksi sudova sa područja Novosadske Apelacije. V I. Stevanović in A. Batričević (ur.), *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (str. 407–427). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Andrews, D. A. in Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct* (5th ed.). New Providence/New York: LexisNexis.
- Andrews, D. A., Bonta, J. in Hoge, R. D. (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17(1), 19–52.
- Atanacković, D. (1988). *Penologija*. Beograd: Naučna knjiga.
- Bavcon, L. (1960). Nekoliko primedaba u vezi sa primenom krivičnih sankcija u praksi naših sudova. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 66(4), 18–27.
- Birgden, A. (2004). Therapeutic jurisprudence and responsivity: finding the will and the way in offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10(3), 283–295.
- Birgden, A. (2008). Offender rehabilitation: A normative framework for forensic psychologists. *Psychiatry, Psychology and Law*, 15(3), 450–468.
- Breneselović, L. (2011). Recepcija »restorativne pravde« kao primer nekritičkog diskursa u pravnoj sociologiji: slučaj Srbije. *Sociološki pregled*, 45(1), 45–66.
- Cavadino, M., Dignan, J. in Mair, G. (2013). *The penal system: An introduction*. London: SAGE Publications.
- Clarke, R. V. G. (1980). Situational crime prevention: Theory and practice. *British Journal of Criminology*, 20(2), 136–147.
- Cullen, F. T. (2012). Taking rehabilitation seriously: Creativity, science, and the challenge of offender change. *Punishment & Society*, 14(1), 94–114.
- Damjanović, D. (2015). Uslovni otpust u praksi sudova sa područja Kragujevačke Apelacije. V I. Stevanović, A. in Batričević (ur.), *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (str. 401–407). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Damjanović, I., Jandrić, A. in Doležal, D. (2002). Uloga rehabilitacije u svetlu novih promjena unutar Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Kriminologija i socijalna integracija*, 10(1), 49–58.
- Farrell, J., Hayward, K. in Young Y. (2008). *Cultural Criminology*. London: SAGE Publications.
- Feeley, M. in Simon, J. (1992). The new penology: Notes on the emerging strategy of corrections and its implications. *Criminology*, 30(4), 449–472.
- Flander, B. in Meško, G. (2013). Punitivnost in kaznovalni populizem v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 59(4), 330–344.
- Flander, B. in Meško, G. (2016). Penal and prison policy on the »sunny side of the Alps«: The swan song of Slovenian exceptionalism? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 22(4), 565–591.
- Franko Aas, K. (2013). *Globalization & crime*. London: SAGE Publications.
- Garland, D. (1996). The limits of the sovereign state: Strategies of crime control in contemporary society. *British Journal of Criminology*, 36(4), 445–471.
- Garland, D. (2001). Epilog: The new iron cage. *Punishment & Society*, 3(1), 197–199.
- Gidens, E. (2007). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.

22. Green, A. (2009). Feeding wolfs: Punitiveness and culture. *European Journal of Criminology*, 6(6), 517–536.
23. Harris, J. W. (1997). *Legal philosophies*. London: Butterworths.
24. Jere, M., Meško, G. in Kanduč, Z. (2011). Diskurz o socialni prevenciji kriminalitete in prestopništva v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(4), 325–332.
25. Kury, H. in Shea, E. (2011). Punitiveness: A introduction. V H. Kury in E. Shea (ur.), *Punitivity international developments, Vol.1: Punitiveness – a global phenomenon?* (str. 9–24). Bochum: Universitätsverlag Dr. Brockmeyer.
26. Lewis, S. (2005). Rehabilitation: Headline or footnote in new penal strategy? *Probation Journal*, 52(2), 119–135.
27. Loader, J. (2006). Fall of platonic guardians, liberalism, criminology an political responses to Crime in England and Wales. *British Journal of Criminology*, 46(4), 561–586.
28. Looman, J. in Abracen, J. (2013). The risk need responsivity model off offender rehabilitation: Is there really a need for a paradigm shift? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3–4), 30–36.
29. Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicted reform and rebuild their lives*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
30. Mays, G. in Winfree, T. L. (2002). *Contemporary corrections*. Belmont: Wadsworth.
31. Meško, G. (2008). Prenos kriminalitetnih politik – sodobne kulture odzivanja na kriminaliteto in vloga kriminologov v procesih oblikovanja nadzorstvenih politik. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 59(1), 31–38.
32. Milutinović, M. (1992). *Penologija*. Beograd: Savremena administracija.
33. Pease, K. (1997). Crime prevention. V M. Meguire, R. Moregan in R. Reiner (ur.), *The Oxford handbook of criminology* (str. 963–996). London: Oxford University Press.
34. Pihler, S. (1974). Svrha kazne u jugoslovenskom krivičnom pravu. *Penologija*, 74(2), 19–25.
35. Pratt, J. (2007). *Penal populism*. London, New York: Routledge.
36. Pratt, J. (2008). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess, Part I: The nature and roots of scandinavian exceptionalism. *British Journal of Criminology*, 48(2), 119–137.
37. Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica (2015). *Službeni glasnik RS*, (66/15).
38. Raynor, P. in Robinson, G. (2009). Why help offenders: Arguments for rehabilitation as a penal strategy. *European Journal of Probation*, 1(1), 3–20.
39. Robinson, G. (1999). Risk management and rehabilitation in the probation service: Collision and collusion. *The Howard Journal*, 38(4), 421–444.
40. Robinson, G. (2008). Late-modern rehabilitation: The evolution of a penal strategy. *Punishment and Society*, 10(4), 429–445.
41. Ronel, N. in Elisha, E. (2011). A different perspective: Introducing positive criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(2), 305–325.
42. Rotman, E. (1995). Beyond punishment. V A. Duff in D. Garland (ur.), *A reader on punishment* (str. 281–306). London: Oxford University Press.
43. Stojanović, Z. (2011). Preventivna funkcija krivičnog prava. *Crimen*, 11(1), 3–25.
44. Šelih, A. (2012). Victimological research in Slovenia. *Temida*, 15(2), 121–134.
45. Tičar, B. in Meško, G. (2014). Kriminološki in pravni vidiki možnosti za javno-zasebno partnerstvo na področju izvrševanja kazni zapora v Sloveniji. *Varstvoslovje*, 16(3), 264–277.
46. Vodopivec, K. (1974). *Eksperiment u Logatecu: Pokušaj uvođenja novih koncepcija u vaspitni zavod*. Beograd: Savez defektologa Jugoslavije.
47. Walmsley, R. (2015). *World prison population list* (11th ed.). London: International Center for Prison Studies.
48. Ward, T. (2009). Dignity and human rights in correctional practice. *European Journal of Probation*, 1(2), 112–127.
49. Ward, T. in Brown, M. (2004): The good life model and conceptual issues on offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10(3), 243–257.
50. Ward, T. in Maruna, S. (2007). *Beyond the risk paradigm*. London: Routledge.
51. Wexler, D. B. (2014). New wine in new bottles: The need to sketch a therapeutic jurisprudence »code« of Proposed criminal processes and practices. *Arizona Legal Studies*, 14(7), 463–479.
52. Williams, K. S. (2008). *Textbook on criminology*. London: Oxford University Press.
53. Wormith, S., Althouse, R., Simpson, M., Reitzel, L., Fagan, T. in Morgan, R. (2007). The rehabilitation and reintegration of offenders: The current landscape and some future directions for correctional psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 34(7), 879–893.
54. Worrall, A. (1997). *Punishment in the community*. London: Longman.
55. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS). (2005). *Službeni glasnik RS*, (85/05).
56. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija (ZIKS-1). (2014). *Službeni glasnik RS* (55/14).
57. Zakon o probaciji u izvršenju vanzavodskih sankcija i mera (ZoP). (2014). *Službeni Glasnik RS*, (55/14).
58. Zakonik o krivičnom postupku (ZKP). (2014). *Službeni glasnik RS*, (55/14).

Modern Concepts in the Rehabilitation of Prisoners: Development, Characteristics and Perspectives

Snežana Soković, Ph.D., Professor of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, University of Kragujevac, Serbia.
E-mail: ssnezana@jura.kg.ac.rs

Stanko Bejatović, Ph.D., Professor of Criminal Procedural Law, Faculty of Law, University of Kragujevac, Serbia.
E-mail: st.bejatovic@EUnet.rs

The heavily modified concept of classical rehabilitation has once again become the central theme of new penal strategies. Since the key phases in the development of new punitive reactions to the crime were the abandonment of the concept of rehabilitation in the 1970s, followed by a law and order approach in the 1980s, and penal populism of 90s, the transformation of rehabilitation is unexpected and contradictory and raises a number of questions, of both a substantive and practical nature. Besides the development of the classical concept of rehabilitation, the social context of the modern reaffirmation of rehabilitative approach, basic characteristics of contemporary rehabilitation models, as well as the problems of implementation of the new rehabilitation as a global trend, are presented in this paper. Striking resonance of the new rehabilitation with the extremely punitive context of contemporary social reactions to crime and dilemmas related to the existence of new rehabilitation concepts are emphasized. The main question is whether the new rehabilitation necessarily shares the fate of the modern punitive populism. The goals of the paper are to raise the recognisability of modern understandings of rehabilitation and to point to possible perspectives for future development.

Keywords: new penology, criminal sanctions, new rehabilitation, risk management, protective model of rehabilitation, therapeutic jurisprudence

UDC: 343.8(497.11)